

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 48
Sayfa/Page: 61-74
ISSN: 1302-6879

Marcel Proust'un Romanlarında Zaman Oyunu *The Play of Time in the Novels of Marcel Proust*

• Rıfat GÜNDAY*

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Samsun / Türkiye.
Prof., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Institute of Education Sciences, Foreign Language Education Department Samsun / Turkey.
rgunday@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8356-5098

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

28/02/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

20/03/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

30/06/2020

Atf: Günday, R. (2020). Marcel Proust'un Romanlarında Zaman Oyunu. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 61-74

Citation: Günday, R. (2020). The Play of Time in the Novels of Marcel Proust. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 48, 61-74

Öz

Marcel Proust modern romanın öncülerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Proust romanlarında yeni bir teknik uygulamaya özen göstermiştir. Romanlarının ana temasını (izleğini) zaman sorunu oluşturmaktadır. Bu nedendir ki yedi ciltten oluşan romanlarını *Kayıp Zamanın İzinde (A la Recherche du Temps Perdu)* başlığı altında toplamıştır. Farklı romanlardan oluşan yapıtının, kurgusal bağlamda birbirinin devamı şeklinde bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir. Proust'un romanlarının genel başlığı, daha ilk bakışta okura yazarın zaman konusundaki düşüncesi ya da uğraşı hakkında ipucu vermektedir. Kayıp zamanını tekrar elde edebilme uğraşı içerisinde olan Proust, sürekli farklı oyunlar kurgulamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla romanlarında sadece tema olarak geçmiş zamanın peşinde değil, aynı zamanda çeşitli geriye dönüş yöntemleri ile roman tekniği bağlamında da geçmiş zamanın arayışı içerisinde. Türlü zaman oyunları ile sonsuzluğu elde etme peşinde olan yazarın yedi ciltlik romanını bir gecelik rüya ürünü olarak sunmaya çalıştığı görülmektedir. Zira ilk cilt bir rüya ile başlarken, son cilt de adeta bu rüyadan uyanma olarak değerlendirilebilmektedir. Rüya bir yandan geçmiş zamanlara dönme aracı iken, diğer yandan dünyadan küçük bir kopuş ve yeniden canlanmayı da sembolize etmektedir. Proust'un tüm romanları boyunca çeşitli yöntemleri deneyerek yapmaya çalıştığı, yeniden yaşamı elde etme, bir başka deyişle sonsuzluğu yakalama uğraşından başka bir şey değildir. Çalışma, doküman analizine dayalı nitel bir araştırmadır.

Anahtar Kelimeler: Uzlaşma zamanı, psikolojik zaman, bölünmez zaman, an, sonsuzluk.

Abstract

Marcel Proust is regarded one of pioneers of the modern novel. Proust tries to implement a new technique. His novels' main themes consist of timing problems. For this reason, he brings all the collections of 7 novels under one volume (*A la Recherche du Temps Perdu*). It is seen that the different novels are connected with each other in a set of series in a fictional context. His novels give a hint when one looks at the title regarding what the author thinks of "time". Proust, trying to catch up the lost time, tries to fictionalize different plays. Therefore, he deals with not only the lost time as a theme but also together with various techniques, he looks for the past time as a novel technique. With different timing plays, trying to catch up eternity, the author tries to present his 7 volumes novels like a dream product. To put it differently, whereas the first volume starts with a dream, the last volume can be regarded as the awaking from this dream. Dream is a tool for going back to past time, on the other hand, it symbolizes resurrection as well. This study is a qualitative study using a document analysis.

Keywords: Agreed timing, psychologic timing, inseparable timing, moment, eternity.

Giriş

20. Yüzyıl Fransız Edebiyatı ve dünya edebiyatının ünlü yazarları arasında yer alan Fransız yazar Marcel Proust, kullandığı roman tekniği ile modern romanın öncüsü olarak kabul edilmektedir. *Kayıp Zamanın İzinde (A la Recherche du Temps Perdu)* başlığı altında topladığı yedi ciltlik "nehir romanı" oluşturan yapıtında, özellikle zaman sorununu tematik (izlek) açıdan ele almıştır. Daha ilk bakışta yapıtın genel başlığı yazarın zaman sorunu konusundaki düşünceleri hakkında ipuçları vermektedir. Proust, konu olarak kayıp zamanın peşindedir, fakat aynı zamanda geriye dönüş yöntemleri ile roman tekniği olarak da sıkça geçmişe dönüşler yapmaktadır.

Proust'un romanının kurgusunda, özellikle ilk ciltlerinde uzlaşma zamanı olarak adlandırılan, saat ve takvim zamanı göstergelerini pek kullanmadığı ve kullanmamaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. "Gün ve yıl hesabı yapan yazarlar aptaldırlar. Günler bir saat için eşit olabilir, ancak bir insan için asla" (Proust, 1943) demektedir yazar. Olayların anlatımında Proust'un tanımlanmamış zaman göstergeleri kullanmayı yeğlediği görülmektedir. Çünkü yazar insan zamanının uzlaşmalı zaman göstergeleri ile bir başka deyişle soyut bir boyuta sahip olan zamanın somut ve sınırlayıcı göstergelerle sunulmasına karşıdır. Proust bu anlayışını fiil zamanı ve zaman zarflarının kullanımında da ortaya koymaya çalışmaktadır. Zamanın parçalanamaz bir bütün olduğu tezini ortaya koymak adına Proust

“şimdiki zamanın hikayesi” (l'imparfait) denen ve geçmişin şimdide devam ettiğini gösteren fiil zamanının kullanımına geniş yer vermekte, benzer şekilde zaman zarfı olarak da “daima”, “şimdi”, “uzun zamandan beri”, “sık sık” gibi zarfları tercih etmektedir.

Zaman konusunda sıklıkla mevsimleri ve günün farklı anlarını işaret eden doğal göstergeleri kullandığı görülmektedir. Proust'un romanlarında dış zaman gerçeğini, takvim ve saat zamanı göstergeleri ile yansıtmak yerine, özellikle güneşin batışı ve doğuşu başta olmak üzere güneşin dünyaya göre konumu, doğada ağaçların çiçek açmaları veya yapraklarını dökmeleri ve çiçeklerdeki değişimler gibi doğal boyutlarla vermeye çalıştığına tanık olunmaktadır.

Romanın kurgusunun bellek veya bilinç dünyası, bilinçaltı, rüya ve düş evreni gibi soyut boyutlar içeren psikolojik (tinsel) zamana dayandırılmaya çalışıldığı saptanmıştır.

Yazarın zaman algısının oluşmasında bazı psikologların, Einstein'ın fizikteki izafiyet teorisi ile Bergson'un felsefesindeki görecelik anlayışının etkisi hissedilmektedir. Söz konusu bilim insanları ile aynı dönemde yaşayan yazarın onlardan esinlendiği söylenebilir. Bunların yanında Proust'un doğu kültüründen ve doğunun mistik tarzından da etkilendiği söylenebilir. Çünkü romancının doğu kültürüne karşı bir ilgisi olduğu bilinmektedir.

Yapıtta sürekli yaşanan uzlaşma zamanı ve düş zamanı çatışması söz konusudur. Durum böyle olunca romanın kurgusunun süredizin (kronolojik) bir zamana göre ilerlemediği gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktadır okur. Geçmişin, psikolojik (tinsel) zaman / iç zaman sayesinde tekrar elde edilebileceğini kanıtlama uğraşı içerisinde olan yazar, bellek, bilinçaltı, rüya ve düş gibi oyunlar aracılığı ile romanın kurgusunu psikolojik zaman gerçeğine göre kurgulamaktadır. Öykünün uzlaşma zamanına göre değil de daha çok psikolojik zaman gerçeğine göre kurgulanması, olayların takibini güçleştirmektedir. Zira psikolojik zamandaki zaman kırıntılarının romanda olay örgüsüne yansımaları, süredizini (kronolojiyi) bozmakta ve süredizinsiz (anakronolojik) bir yapı oluşturmaktadır. İnsanın iç zamanındaki bütünlük ve devamlılık, anlatının akışında dış zamana göre bir kopukluk ve iç içelik sergilemektedir.

İnsan ömrünü kemirgen gibi bitiren zamana karşı olduğu her fırsatta anlaşılan Proust, zamanı yok saymak için bazen anlatılarında zaman göstergelerini hiç kullanmamaya da çaba sarf etmektedir. Zira romanlarında sayfalar boyunca zaman göstergesi kullanmadığı

görülmektedir. Zaman göstergesiz bir anlatım şekli uygulamaya çalıştığı söylenebilir.

Proust, kişilerin sunusunda onların yaşlarını takvim göstergelerinden yararlanarak vermemekte, bir başka deyişle uzlaşma zamanı göstergesi ile belirtmemektedir. Zira Proust için önemli olan takvim yaşı değil kişilerin hissettikleri yaştır. Bu durumda, Proust'a göre, kişileri somut zaman göstergelerinden hareketle sunmak doğru bir yaklaşım değildir. Kişilerin yaşlarını okur ancak, nehir romanları olarak adlandırılan farklı romanlarda aynı kişilerin devam etmesinden, onların soy ağacındaki değişme ve gelişmelerden takip etmeye çalışmaktadır. Daha çok, insanın tinsel zamanındaki bütünlüğü ve devamlılığını ortaya koymaya çalışan Proust, romanlarının kurgusunda dış zamandaki devamlılığı da bu yolla gösterme çabasındadır.

Bu çalışmada romanın bir yapı ögesi olan zaman, Proust'un romanlarında daha çok tematik (izleksel) bir sorun olma özelliği açısından irdelenmiştir. Bununla birlikte, Proust'taki zaman sorununun tematik ve teknik açıdan bir bütün olarak ele alınması gereken bir sorun olduğu saptamasında bulunulmuştur. İlk olarak Proust'un romanlarında zaman sorunu kısaca yapısal açıdan ele alınmış daha sonra ise bu sorun tematik bağlamda farklı boyutlarda incelenmiştir. Bu çalışma, nitel araştırma türlerinden doküman analizine dayalı sürdürülmüş bir araştırmadır.

1. Uzlaşmalı Zaman Göstergeleri

Saat ve takvim zamanı, ölçülebilen zaman, icat edilen zaman, nesnel zaman, somut zaman, dış zaman olarak da adlandırılan uzlaşma zamanı ölçülebilen zamanı içermektedir (Doğan, 1980: 24). Geleneksel roman yazarları romanlarının kurgusunda yer alan olayları sıklıkla bu zaman göstergelerinden yararlanarak anlatırlar. Bazen de gerçekçi yazarların yapıtlarında olduğu gibi gerçek yaşamdan saat, gün ve tarihler vererek romanlarının öykülerini kurguladıklarına tanık olunmaktadır.

Proust'un romanlarında saat ve takvimlerin öykünün kurgusundaki yer ve önemlerini kaybetmeye başladıkları görülmektedir. Proust'un romanlarının kurgusunda, özellikle ilk ciltlerinde uzlaşma zamanı olarak adlandırılan, saat ve takvim zamanı göstergelerini pek kullanmadığı ve kullanmamaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Olayların anlatımında Proust'un tanımlanmamış göstergeler kullanmayı yeğlediği görülmüştür. Çünkü yazar insan zamanının uzlaşmalı zaman göstergeleri ile bir başka deyişle soyut bir

boyuta sahip olan zamanın somut ve sınırlayıcı göstergelerle sunulmasına karşıdır.

Yazara göre uzlaşmalı zaman; kopuşların, parçalanmaların, eksiltelerin, tekrar elde edilemeyişlerin, tamamen yok oluşların zamanıdır (Poulet, 1949: 399). Yaşamın parçalanamaz bir bütün olduğu ve ruhun sonsuzluğuna inandığı için Proust, buna engel olan ve sınırları bulunan uzlaşmalı zaman göstergelerini kullanmamaya özen göstermektedir. Zira Proust'un gözünde tek mevsimler, ruhun mevsimleridir, bu nedenle de onun için zaman ve mekân anların şekillenmesiyle oluşmaktadır (Emie, 1930: 43).

Zaman artık tanımlanmış, ilerleyen bir süreç değil, sadece hafıza ve düşünce evreninde geriye gelişler ve labirentlerden ibarettir. Romanın ilk cildi olan *Swann'ların Tarafı* romanı, yarı uykulu roman kahramanının rüyasının kurgulanması ile başlıyor. Bir seri rüya ile başlayan romanda zamanın süredizinsel ilerlemesini takip etmek güç. Dolayısıyla anlatıcı-kahramanın yaşı, olayların nerede ve ne zaman yaşandığı bilinmemektedir (Albérès, 1966: 21).

İlk ciltlerde somut zaman göstergelerini kullanmamaya özen gösteren Proust'un, nehir romanının son cildi olan *Yakalanan Zaman* romanında sınırlı düzeyde uzlaşmalı zaman göstergelerini kullandığı görülmektedir. Anlatıcı-kahramanın Paris'in dışında sağlık evinde geçirdiği zaman ve Paris'e dönüşünü anlatırken tarih veriliyor:

Yazma projesinden tamamen vazgeçtiğim bu yılları, Paris' ten uzakta bir klinikte tedavi görerek geçirdim, ta ki 1916 yılının başında, kliniğin tıbbi personel bulma imkânı kalmayınca kadar.

Paris'e döndüğümde, ileride de göreceğimiz gibi, Ağustos 1914'te tıbbi kontrol için uğradığım Paris' ten, ki sonra yeniden kliniğe dönmüştüm, çok farklı bir şehir buldum karşımda (Proust, 2001a: 33).

Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi Proust genelde saat, gün, ay, yıl şeklinde uzlaşmalı zaman göstergelerini kullanmayıp, daha çok bir gün, bir sabah, bir akşam, bir gece, bir cumartesi, bir pazar gibi belirtilmemiş zaman ifadelerini kullanmaktadır. Yazar seyahat, davetiye ve gezinti anlarını betimlediği veya anlattığı zaman, bunların zamanı konusunda açıklayıcı bilgi vermiyor. *Sodom ve Gomorra* adlı romanında anlatıcı-kahramanın yaşantısı anlatılırken bu türden ifadelerin kullanıldığı görülmektedir:

Bir gün, Albertine'in de, Andrée'nin de Elstir'in davetini kabul ettiklerini öğreniyordum (...). Ama orada Andrée'den başkasını bulamıyordum. Albertine, Elstir'e ziyaretini teyzesiyle birlikte başka bir güne bırakmayı tercih etmiş oluyordu. (...) Grand-Hôtel'in önünde, mendireğin üzerinde hepimiz bir arada olduğumuz bir gün Albertine'e söylediğim son derece sert, kırıcı sözlerin üzerine... (Proust, 1997: 212-213).

İşte biz o anda salona girdik. (...) (...)Verdurin'lerden çıktığımızda saate bakıp, Albertine'in evde sıkılmasından korkarak, önce benim eve uğramasını rica ettim (Proust, 2001b: 313-324).

Proust bu anlayışını, fiil zamanı ve zaman zarflarının kullanımında da ortaya koymaya çalışmaktadır. Yazar, “şimdiki zamanın hikayesi” (l'imparfait)'ni tercih etmektedir, bunun nedeni geçmişin şimdide devam ettiğini gösteren fiil zamanı olmasıdır. Proust cümlesinde şimdide devam eden ve sınırsızlığı simgeleyen bir eylem zamanını kullanıyor (Delattre, 1948: 45). Söz konusu zaman, geçmişle şimdi arasında bir köprü olarak değerlendirilmektedir. Şimdiki zamanın hikayesi aynı zamanda kahramanların iç dünyalarını ve anılarını en iyi anlatmanın aracıdır. “Proust'un şimdiki zamanı olan hikâye zamanı, bilinçaltı hafızanın kök saldığı geçmişin şimdisedir” (Kristeva, 1994: 352). Şimdiki zamanın hikayesi, farklı anları bütünleştiren bir zaman olma özelliği taşımaktadır.

Zaman zarfı olarak da “şimdi”, “daima”, “uzun zamandan beri”, “sık sık”, “vaktiyle”, “eskiden” gibi zarfları tercih ettiği görülmektedir. Söz konusu zaman zarfları, ne sınırları çizilmiş bir zamanı tanımlıyor ne de hikâyenin süredizinsel bir düzene göre ilerlemesine katkı da bulunuyor: “Uzun zaman, geceleri erkenden yattım. Bazen, daha mumu söndürür söndürmez, gözlerim o kadar çabuk kapanıverdi ki uykuya dalıyorum” demeye zaman bulamazdım (Proust, 2000: 9).

Özellikle “şimdi” zaman zarflarını kullanmakla yazar, bir yandan öykünün sıralı bir zaman akışına göre ilerlemesini ortadan kaldırmak isterken, diğer yandan da yaşamın birçok anının şimdide vücut bulduğunu göstermeye çalışmaktadır. Aynı zamanda bu zaman zarfının kullanımı, Proust'un zamanın somut uzlaşma göstergeleri ile bölünmesine karşı olduğunun da bir göstergesidir. Bu zaman zarflarının

kullanımı, yazarın yaşamı bir bütün olarak gördüğünü gösterme çabasının bir tür yansımasıdır.

2. Doğal Zaman Göstergeleri

Proust'un romanlarında dış zaman gerçeğini, takvim ve saat zamanı göstergeleri ile yansıtmak yerine doğadaki değişimler ile vermeye çalıştığı görülmektedir. Romanda hiç zaman göstergesine yer verilmeden anlatımın sürdürüldüğü sahneler gibi, yaşanan anı yazarın doğal göstergelerle de verme çabası dikkati çekmektedir.

Romancı doğal göstergeleri iki boyutta kullanıyor: bunlardan birisi günün farklı anlarını göstermek için. Bu bağlamda güneşin hareketi, doğaya yansıması ve hatta gölgenin boyutuna göre yaşanan anı vermeye çalışıyor. Akşamın şu saatinde şunlar yaşandı ifadelerini kullanmak yerine, güneşin batışını betimleyerek akşam saatleri olduğu belirtiliyor: “Güneşin alçalmasıyla birlikte hatıralar beni geçmişe ait serin bir havaya götürdüğünden, (...) büyük bir mutlulukla nefes alırdım. Ama az sonra gün bitmekte olduğu için, akşamın üzüntüsüne gömülürdüm” (Proust, 2001b :28).

Hangi ay veya mevsimde bulunduğu da yine doğal olaylar veya evrendeki değişimler betimlenerek verilmektedir. Sert dalgaların betimlendiği sahnelerden sonbahar veya kış mevsiminin yaşandığı, insanların kumsalda güneşlenme sahnelerinden mevsimin yaz olduğu anlaşılmaktadır. Erik ağaçları ve elma ağaçlarının çiçeklerinin betimlenmesinden zamanın ilkbahar, mart ve nisan ayları olduğu, ağaçların yapraklarının sararıp döküldüğü sahnelerden ise sonbahar mevsiminde yaşandığını anlayabiliyor okur.

Proust'un doğal zaman göstergelerini kullanmasındaki amacı; bir yandan uzlaşma zamanını kullanmaya karşı olmasından kaynaklanırken, diğer yandan da bu doğal zaman göstergelerinin günden güne ve yıldan yıla tekrarlanması yazarın insan yaşamının da devamlı olacağı inancına dayanmaktadır denilebilir.

3. Psikolojik Zaman

Değişik eleştirilenler, yazarlar, felsefeciler ve psikologlar psikolojik (tinsel) zamanı, iç zaman, görece zaman, öznel zaman, kişisel zaman, duyumsanan zaman, soyut zaman, insan zamanı olarak da adlandırmaktadırlar. “Proust'un zamanı, matematikçilerin veya köşe yazarların zamanı değil, psikolojinin ve belleğin zamanıdır.” (Bernard vd., 1996: 379). Psikolojik zaman Proust'un uzlaşma zamanına karşı tercih ettiği bir zamandır.

Proust'un romanının kurgusunu psikolojik zamana dayandırmasında şu boyutların etken rol oynadığı saptanmaktadır:

- 1) Bellek,
- 2) Bilinçaltı,
- 3) Rüya,
- 4) Düş

Söz konusu bu evrenlerde anın dışına çıkma olanağı bulunmaktadır. Roman kahramanı çoğu kez geçmişin anlarına bazen bilinçli ve bazen bilinç dışı dalabilmekte, bazen de rüyalarında geçmişini yaşayabilmektedir. Öte yandan düş evreninde geleceği düşleyerek yaşanan anın dışına çıkabilmektedir.

Proust'a göre gerçek ancak bellekte şekillenmektedir. "Bellek sayesinde yaşanan şimdiden yaşanmış şimdiye geçiş mümkündür. İki dönem arasında bağıntı bulunmaktadır" (Deleuze, 1964: 51). Bellek evreninde yaşamın farklı anlarının birlikte var olması gerçeği söz konusudur. "Geçmiş, bellek sayesinde kendini "şimdi"de yeniden üretir. Bu yeniden üretme ve bir kurgu inşa etme, belleğin bir depo gibi bilgilerin istiflendiği bir yer değil aksine aktif ve dinamik bir yapıya sahip bir süreç olduğunu ortaya koyar. Bu durumda geçmiş de edilgen değildir" (Güngör, 2015:71). Zamanın bozmaya veya yok etmeye çalıştığını bellek ya da hafıza kurtarmaya ve yaşatmaya çalışmaktadır: "Belleğimiz anılarımızı bize yaşadıkları kronolojik sıraya göre sunmuyor, yaşanan anların düzeninin ters-düz olduğu bir yansıma şeklinde yaşatıyor. (...) Geçmişin anılarının bu taze suyu, bugün hiç bozulmadan ruh dünyamda bir kez daha coşup akıyor?" (Proust, 1993: 142-143)

Bellek gibi bilinçaltı ya da istem dışı bellek de geçmişin anılarının yeniden elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Proust'un romanlarında bilinçaltı dünyasının yansıtılmasında Jung'un psikanaliz üzerine çalışmalarının etkisi olmuştur. Ancak bilinçaltında geçmişe dönüşler çoğu zaman bir nesne aracılığı ile olmaktadır. Proust'un romanlarında bilinçaltı çağrışımı gerçeğine en güzel örnek, roman kahramanının bir pazar günü kahvaltı yaparken yediği kurabiye tadının beklenmedik bir anda onu önce çocukluğunda büyük halası Leonie' nin ona yaptırdığı kahvaltıya, oradan mahallesine, ardından da tüm Combray anılarına götürmesidir. Kurabiye ile birlikte, Leonie Halanın odasının bulunduğu eski gri ev, meydan, alışveriş yaptığı sokaklar, gezintiye çıktığı yollar anlatıcı-kahramanın hafızasında canlanır:

Halamın ıhlamura batırıp bana verdiği bir parça madlenin tadını tanır tanımaz Léonie Halamın odasının bulunduğu, sokağa bakan eski gri ev, bir tiyatro dekoru gibi gelip annemler için yapılmış olan, arkadaki bahçeye bakan küçük eve eklendi; evle birlikte sabahtan akşama, her mevsimde kent, öğle yemeğinden önce beni gönderdikleri Meydan, alışveriş yaptığım sokaklar ve hava güzel olduğunda yürüdüğümüz yollar da görüntüde yerlerini aldılar. Ve tıpkı Japonların, suyla dolu porselen bir kaseye attıkları silik kağıt parçalarının, suya girer girmez çözülüp şekillenerek, belirginlik kazandığı, somut, şüpheye yer bırakmayan birer çiçek, ev, insan olduğu oyunlardaki gibi, hem bizim bahçedeki, hem Swann'ın bahçesindeki bütün çiçekler, Vivonne nehri'nin nilüferleri, köyün iyi yürekli sakinleri, onların küçük evleri, kilise, bütün Combray ve civarı şekillenip hacim kazandı, bahçeleriyle bütün kent çay fincanından dışarı fırladı (Proust, 2000: 53)

Proust'da bilinç altında canlanan bu zaman “saf zaman (le temps à l'état pur)” (Proust, 2001a: 179) olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, roman kahramanı tarafından “zaman dışı var olma (être extra-temporel)” olarak yorumlanmakta ve buradan ruhun sonsuzluğu anlayışına varmaktadır. Zira romanın kurgusunda “bilinçaltında yeniden canlanan Combray bir güneş gibi parlar” (Husson, 1973: 43). Psikolojik zaman sayesinde Proust zamanın yıkıcı ve yok edici etkisinden kurtulduğu inancını taşır. Uzlaşma zamanının dışına çıkan anlatıcı-kahraman eski günlerini tekrar yaşar. Yazara göre bu olay, kayıp zamanın tekrar elde edilebileceğinin ve zamanın sınırsız olduğunun açık bir kanıtıdır.

Nesnelerin yanında tatlar, kokular, renkler vb. öğeler bilinçaltında geçmişin yeniden canlanmasını sağlıyor. Şimdi ve geçmiş büyük bir benzerlik mucizesi ile birleşmekte, böylece eski duygular ve izlenimler tekrar yaşanmaktadır (Tauman, 1949: 59). Bu durum kahramana uzlaşma zamanının, bir başka deyişle yaşanan anın dışına çıkma olanağı sunmakta ve bu da ona sonsuzluk sevinci yaşatmaktadır. Proust'un romanlarında rüyada yaşanan anların kurgusu da uzlaşma zamanının dışına çıkma yollarından birisi olarak sunuluyor. Zira roman kahramanı rüyasında geçmişte yaşadığı farklı anları yeniden yaşayabilmektedir. Proust'un anlatıcı-kahramanın yaşamı, adeta rüya ile gerçek dünya arasında geçmektedir. Ona göre rüya aynı zamanda ölüm ve yeniden doğma inancının bir tür deneyimidir. Nehir

romanlarının ilki olan *Swann'ların Tarafı* bir rüyayla başlarken, son cilt olan *Yakalanan Zaman* romanı bu rüyadan uyanmayla son buluyor. Bellek ve bilinçaltı evreninde olduğu gibi rüyasında da anlatıcı-kahraman çocukluk anılarına dönebiliyor.

Düş evreninde de anlatıcı-kahraman anın dışına çıkabilmektedir. Hem geçmişini hem de geleceği düşlemek mümkündür. Böylece sınırlı zaman algısından kurtulma olanağı elde edilebilmektedir. Ayrıca bu yollara başvurularak yaşamın bütün olduğu; geçmiş, şimdi ve gelecek diye parçalamanın doğru olmadığı düşüncesi öne çıkmaktadır.

Romanların öyküsünde iç zamanın kullanılması sadece zaman açısından uzlaşma zamanının dışına çıkma olanağı vermiyor, aynı zamanda mekân olarak da farklı mekanlara yolculuk etme ya da farklı mekanlarda yaşama olanağı sunuyor. “*Kayıp Zamanın İzinde* çaya batırılan bir kurabiye'nin tekrar şekillendirdiği bir dünyada geçen ve mekân karşısında zamanın üstünlüğü üzerine kurgulanmıştır” (Öner, 2014:184). Proust'da anı olayı bir yandan ruhun farklı iki devir arasında geçişler yapmasını sağlarken, diğer yandan da iki mekân arasında geçişi sağlıyor (Poulet, 1963: 17). Zamanda sınırların kalkması, mekânda da sınırların ortadan kalkmasına olanak veriyor.

4. Uzlaşma Zamanı ve Psikolojik Zaman Uyumsuzluğu

Proust romanın kurgusunda ağırlığı duyumsanan zamana vermekle birlikte zaman zaman uzlaşma zamanına da yer vermektedir. Bu nedenle öykünün anlatımında hem kişisel olan iç zamandan hem de uzlaşmalı belirlenmiş dış zamanından parçalar bulmak mümkündür. Bu da romanın öyküsünde yer alan olayların süredizinsel bir düzende ilerlemediğini göstermektedir. Balzac misali geleneksel romandaki zamansal yapıyı terk eden Proust, psikolojik zaman yapısını önceliyor (Suixiang, 2009: 89). Proust'un “*Kayıp Zamanın İzinde* adlı yapıtında belli bir düzene göre ilerleyen bir öykü bulunmuyor, ne başı ne de sonu olan öyküler söz konusu” (Şen, 1989: 21). Sonuçta Proust, romanlarında öykünün kurgusunu uzlaşma zamanı sürelerine göre değil de psikolojik zaman ve varoluş zamanına göre yapılandırıyor. Bunun için de sürekli bir andan başka bir ana, buna bağlı olarak da bir öyküden başka bir öyküye veya olaya geçiyor. Proust artık geleneksel anlatı düzenini kullanmayıp an üzerine odaklı yeni bir estetik yapı oluşturuyor (Lebon, 2016: 43).

Uzlaşma zamanı insanın dış dünyaya göre yaşam çizgisini yansıtırken, iç zaman insanın geçmişi, şimdiyi ve geleceği aynı anda yaşayabildiği bütünlüğü sunmaktadır. Şimdinin bir anında geçmişin

yaşanması insan zamanı açısından devamlılığı göstertirken, öykünün uzlaşma zamanına göre ilerleyen yapısı açısından kopukluklara neden olmaktadır (Tadié, 1999). Öykünün uzlaşma zamanına göre değil de daha çok psikolojik zaman gerçeğine göre kurgulanması, olayların takibini güçleştirmektedir. İnsanın iç zamanındaki bütünlük ve devamlılık anlatının akışında dış zamana göre bir kopukluk ve iç içelik sergilemektedir. İki zamanın birlikte kullanılması Proust'un romanlarında anlatı zamanının akışında ikilem ve kopukluklara neden olmaktadır. Proust'un öyküsünde kullandığı bu zamanı kullanma şekli, musikide kullanılan geçişli ve tekrarlı yapıyı çağrıştırmaktadır.

Romanlardaki düzensiz akış, bir başka deyişle bozuk süredizin, önce “geçmişe dönüş” (analepse) ve sonra da “gelecekte söz etme” (prolepse) olmak üzere iki temel yapı şeklinde kendini göstermektedir. Proust'un gelecekte söz etme ve özellikle geriye dönüş tekniğini romanın zaman yapısı içerisinde gerek makro ve gerekse mikro düzeyde çok sık kullandığı görülmektedir.

5. Zamanın Kişiler Üzerine Etkisi

Proust, kişileri sahneye koyarken onların yaşlarından söz etmemektedir. “Anlatıcıya, romanın bir ucundan diğer ucuna rolünü açıklayan bir yaş atfetmek zor” (Nathan, 1953: 238). Romanların kurgusunun sunumunda kahramanların yaşını belirtmek uzlaşma zamanının düzenini kabul etmek demektir. Oysa uzlaşma zamanı düzenini ya da süredizinsel bir düzeni kabul etmeyen ve zamanla istediği gibi oynayan bir yazar için kahramanların dünden bugüne yaşlarını vermek pek tutarlı bir yaklaşım olamaz (Tadié, 1971: 321). Yazara göre insanın iç zamanında yaşamının farklı dönemlerini aynı anda tekrar yaşama olanağı bulunduğu gerçeği karşısında onu sabit yaş sınırlarıyla sunmak doğru bir yaklaşım değildir. Zira insan sabit yaşsız bir varlıktır, bu varlık birkaç saniyede yıllarca geçmişine daha genç dönemine yeniden dönme yeteneğine sahiptir (Ricardou, 1967: 161).

Kişilerin yaşlarını okur ancak, nehir romanları olarak adlandırılan farklı romanlarda aynı kişilerin döngüsel bir şekilde devam etmesinden, onların soy ağacındaki değişme ve gelişmelerden takip etmeye çalışmaktadır. Toplumda meydana gelen değişimler de olay örgüsündeki akış üzerine ipuçları vermektedir. Somut zaman göstergelerinden hareketle öykü zamanını belirlemek güç olmakla birlikte, kişi ve nesnelere meydana gelen değişimlerden hareketle yazar zamanın akışını sunma eğilimindedir. Proust dış zamanın akışındaki devamlılığı (homogénéité) bu yolla vermeye çalışmaktadır

çünkü daha önce de belirtildiği gibi uzlaşma zamanı göstergelerinden hareketle romanda sağlanan yapay devamlılığa karşıdır.

Nehir romanının ikinci cildi olan *Guermantes Tarafı* adlı romanda Guermantes Düşesinin evinde akşam verilen davette birçok kahramanını sahneye koyup betimlediği görülüyor. Nehir romanının son cildi olan *Yakalanan Zaman*' da, Guermantes Prensesinin evindeki davette anlatıcı-kahraman, Odette, Gilberte, M.de Charlus, Guermantes Dükü vb kişileri tekrar betimliyor. Bunlara Mlle de Saint-Loup gibi genç yeni bir kahraman daha ekliyor. Amaç böylece ilk ciltlerden beri insanlarda meydana gelen değişmeyi göstermek. Son ciltteki davette anlatıcı kahramanın etrafındaki kişilerin yaşlandığı görülmektedir. Burada Gilbert, annesi ve kızı Mlle de Saint-Loup aracılığı ile üç nesilden söz ediliyor. On altı yaşında olduğu belirtilen Mlle de Saint-Loup annesi Gilbert'e, Gilbert'in de kendi annesi Odette'e ne kadar benzediği vurgulanıyor. Gilbert'in betimlendiği sahne:

Bir zamanlar, gençliğinde tanıdığım, şimdi bembeyaz saçlı, ufak tefek, uğursuz bir kocakarıya dönüşmüş olan bir kadın, bir komedinin son sahnesinde, karakterlerin tanınmayacak kadar değişmiş olmaları gerektiğinin işaretiydi sanki. (...)

Hiç şüphesiz, az önceki acı keşfinin, kitabımın konusu açısından bana ancak yararı dokunabilirdi. Kitabımın, sadece zamanın dışındaki, gerçekten yoğun izlenimlerden oluşamayacağına karar verdiğime göre, bu izlenimleri aralarına serpeceğim gerçeklerin arasında, zamana, insanları, toplumları, ulusları sarmalayan ve değiştiren zamana ilişkin gerçekler, önemli bir yer tutacaktı (Proust, 2001a:233, 238).

Buradan iki sonuca varılmakta: her şeye rağmen zaman insan ve nesne üzerinde gücünü hissettiriyor, ancak aynı zamanda birbirlerine benzeyen nesiller aracılığı ile yaşamın bir sirkülasyon ve yeniden doğuş şeklinde var olduğu felsefesi kendini hissettiriyor.

Mekân veya nesnenin dördüncü boyutu, zamanın üzerlerindeki etkisiyle verilmeye çalışılıyor. Proust adeta zamanı, kişi üzerinde olduğu gibi mekân ve nesne üzerinde de somutlaştırmaya çalışıyor. Bu etki özellikle Combray Kilisesi'nin betimlendiği sahnelerde kendisini gösteriyor.

Sonuç

Zamanı önemli bir sorun olarak gören Proust, romanlarında onunla istediği gibi oynamakta ve onu istediği şekilde yönlendirme

çabası sarf etmektedir. Zamanın akışını bozarak, yaşama ve dünyaya yeni bir bakış açısıyla bakmaktadır. Zamanın bütün boyutlarını sergilerken, insanın iç zamanını romanlarına aksettirmeye çalışmıştır.

Prosut'un zaman anlayışına göre, insan psikolojik zaman sayesinde uzlaşmalı zamanının dışına çıkarak yaşamın farklı dönemlerini aynı anda yaşayabilmektedir. Bu durumda takvim ve saatlerin zaman düzeni, insan zamanını ölçmede yeterli değildir. Yaşam, geleneksel romancıların gösterdikleri ve sanıldığı gibi tek ve düz bir çizgi üzerinde ilerlemez. Yaşam bir bütündür ve varlığın farklı zaman anlarını aynı anda ve tekrar yaşaması veya geleceği hayal etmesi tinsel zaman sayesinde mümkündür. Söz konusu yeni teknikle, Proust geçmiş, şimdiyi ve geleceği anlatının aynı noktasında birlikte sunmaktadır. Bölünmez ve bütün bir zamanı savunduğu için, insan zamanının somut zaman göstergelerine göre belli parçalara bölünmesine karşıdır. Şüphesiz bunu duyumsanan zamanın kullanımı sayesinde yapmaktadır. Zira fizikteki ışık hızı gibi düş hızı da iç zamanda mesafe tanımadan yaşamın çok uzak iki veya daha fazla anını aynı noktada birleştirebilmektedir.

Proust'un romanlarında durağan bir yapıdan ziyade canlı, gelişen ve dinamik bir vücudun düzenini bulmak mümkündür. Bütün bunların neticesi, zaman konusunda şu gerçeği ve ikilemi ortaya koymaktadır: ruhun sonsuzluğu ve zamanın madde üzerine etkisi. Zira romanın son üç sözcüğü dahi Proust'un zaman oyununun sonucu ile son bulur: “zamanın içinde (dans le temps)”. Her şeye karşın zamanın akışını sürdürdüğü gerçeği karşısında Proust, ancak sanat yapıtı sayesinde bu dünyada sonsuzluğu yakalamanın mümkün olacağı inancına varır. Karşı koymaya çalıştığı zaman, Prosut'un gerçeği keşfetmesinde etkin rol oynayarak bir kez daha gücünü hissettirmiştir.

Kaynakça

- Albérès, R.-M. (1966). *Métamorphoses du Roman*. Paris: Editions Albin Michel.
- Bernard, D., Carbonell, A., Jabbour, N. ve Eichel-Lojkine, P., (1996). *La Littérature Française au BAC*. Paris : Belin.
- Delattre, F. (1948). *Bergson et Proust, Accords et Dissonances*. Paris: Editions Albin Michel.
- Deleuze, G. (1964). *Marcel Proust et les Signes*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Doğan, Ş. (1980). Modern Roman Sanatında Zaman Kavramı Üzerine. *Batı Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 3 (Bahar), 20-30.

- Emie, L. (1930). Marcel Proust Vu par un Allemand. *Bulletin Marcel Proust, Défense de Marcel Proust*, Paris: Le Rouge et Le Noir.
- Güngör, F.Ş. (2015). Marcel Proust'un Kayıp Zamanın İzinde Adlı Romanında Belleğin Kurgulayıcı Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55 (2), 59-74.
- Husson, R. (2018). The Concept of Love in Swann's Way. *Search of Marcel Proust*, California: Scripps College and The Ward Ritchie Press.
- Kristeva, J. (1994). *Le Temps Sensible, Proust et l'Expérience Littéraire*. Paris: Gallimard.
- Lebon, S. (2016). Proust et l'Esthétique du Temps dans À la Recherche du Temps Perdu. *Revista de Lenguas Modernas*, 24, 43-61.
- Maurois, A. (1949). *A la Recherche de Marcel Proust*. Paris: Hachette.
- Nathan, J. (1953). *La Morale de Proust*. Paris: Librairie Nizet.
- Öner, H. (2014). Proust'un Zamana Karşı Zaferi: Kayıp Zamanın İzinde, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi / ASOS*, 2 (2), 183-188.
- Poulet, G. (1949). *Etudes sur le Temps Humain*. Paris: Plon.
- Proust, M. (2001a). *Yakalanan Zaman*. Hakmen, R. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Proust, M. (2001b). *Mahpus*. Hakmen, R. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Proust, M. (2000). *Swann'ların Tarafı*. Hakmen, R. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Proust, M. (1997). *Sodom ve Gomorra*. Hakmen, R. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Proust, M. (1993). *Les Plaisirs et les Jours*. Paris: Gallimard.
- Proust, M. (1943). *Chroniques*, Paris: Gallimard.
- Ricardou, J. (1967). *Problèmes du Nouveau Roman*. Paris: Editions du Seuil.
- Suixiang, C. (2009). Une Réflexion Sommaire sur le Temps de Proust. *Synergies Chine*, 4, 89-96.
- Şen, M. (1989). *La Jalousie de Robbe-Grillet et la Nouvelle Technique Romanesque*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Tadié, J-Y. (1971). *Proust et le Temps*. Paris: Gallimard.
- Tadié, J-Y. (1999). *Proust: la Cathédrale du Temps*. Paris: Gallimard.
- Tauman, L. (1949). *Marcel Proust, une Vie et une Synthèse*. Paris: Librairie Albin Colin.